

Piemonte: meer dan Koning Barolo

Piemont: plus que Roi Barolo

Dirk Delfosse

Eindwerk academiejaar 2016 – 2017

voor het verwerven van de titel
Sommelier-Conseil

geschreven in opdracht van

de Vlaamse Wijnacademie
en
l' Université du Vin de Suze-la-Rousse

door

Delfosse Dirk

Poortseweg 8 – 9340 Lede

Voorwoord

Mijn eerste kennismaking met Piemonte was in de late zomer van 2009. Een herfstachtige dag met veel lage bewolking dat zowat alles afschermende wat er in de wijdse omgeving ook maar te zien was.

Echter de dag erna maakte de dichte mist plaats voor zon. Bij de eerste aanblik 's ochtends van de wijde omgeving was de schoonheid ervan om als 'één die ik nooit meer zal vergeten' te catalogeren. En dit moment is onrechtstreeks ook de aanleiding van het onderwerp van deze thesis.

Sindsdien ben ik een zeer fervent bezoeker van Piemonte. Wat me echter telkens opviel is dat de meeste bezoekers – al dan niet wijnliefhebbers – enkel Barolo op het wijnlijstje hebben staan, en dit vaak ook de enige referentie is die mee huiswaarts gaat. En toegegeven, ook voor mij was Barolo de eerste halte op ontdekking naar de Piemontese wijnen...

Uiteraard wil ik geen afbreuk doen aan de 'Wijn van koningen, koning van de wijnen' zoals Barolo wijn vaak wordt genoemd, maar tijdens de volgende bezoeken aan deze regio was ik blij om te ontdekken dat Piemonte nog zoveel meer fantastische wijnen produceert.

En de wetenschap dat Barolo en Barbaresco samen maar 3% van de totale wijnproductie uitmaken...Dus moet er hier nog veel meer te ontdekken zijn.

En Piemonte heeft nog veel meer te bieden... De immense schoonheid van de natuur, de wijdverspreide aanwezigheid van kunst en cultuur en de culinaire troeven maken van deze regio een ideale (wijn)uitstap.

Met deze scriptie wil ik de karakteristieken van deze streek beschrijven, met bijzondere aandacht voor de belangrijkste wijngebieden en duiding van hun specifieke – vaak autochtone – druivenrassen die zo eigen zijn aan deze regio en heerlijke wijnen opleveren.

Ik ben ervan overtuigd dat mijn zoektocht naar informatie voor deze scriptie mij ongetwijfeld nieuwe weetjes zal opleveren!

Ik wens u alvast een boeiende ontdekkingstocht!

Dirk Delfosse

PIEMONTE – ALGEMENE INFO	6
1. Geografie	6
2. Rivieren en meren	7
3. Geschiedenis	7
4. Klimaat	8
5. Wijnkarakteristieken	11
Cru's	12
Kwaliteitslabel	13
DRUIVENRASSEN	15
6. Algemeen	15
7. Ampelografie blauwe druiven	18
Albarossa	18
Barbera	19
Brachetto	20
Dolcetto	21
Freisa	23
Nebbiolo	24
Pelaverga	25
Ruchè	26
8. Ampelografie witte druiven	28
Arneis	28
Barbera Bianca	29
Cortese	30
Erbaluce	31
Favorita	32
Moscato Bianco	33
Nascetta	34
Timorasso	35
WIJNGEBIEDEN	36
9. Langhe	38
DOCG's	39
Gedegusteerde wijnen	42
10. Roero	43
DOCG's	44
Gedegusteerde wijnen	45
11. Asti - Monferrato	46
Bijzonderheden van Asti schuimwijnen	48
DOCG's	49
Vinificatieverschillen Asti Spumante en Moscato d'Asti	50
Barbera d'Asti DOCG versus Barbera d'Alba DOC	52

Gedegusteerde wijnen	56
12. Alto Piemonte	57
DOCG's	59
Gedegusteerde wijnen	61
CONCLUSIE	62
APPENDIX A: BRONVERMELDING	63

Piemonte – Algemene info

1. Geografie

De naam Piemonte betekent in het Italiaans letterlijk ‘aan de voet van de bergen’, en is de op twee na grootste provincie van Italië.

De omgeving en het mooie landschap van Piemonte bestaat grotendeels uit bergen. Zoals de naam al aangeeft, ligt de regio aan de voet van de Alpen met bergen van uitzonderlijke schoonheid.

In het noorden grenst Piemonte aan Zwitserland en in het oosten met Lombardije. In het zuidoosten grenst de regio met Emilia Romagna en in het zuiden met Ligurië. In het westen grenst Piemonte aan Frankrijk en in het noordwesten met Valle d’Aosta.

Het grondgebied van Piemonte is verdeeld over bergen, heuvels, vlaktes en meren. Bijna de helft van de regio is bergachtig en omvat de imposante bergen van het **Alpengebied** met pieken zoals het **Monte Rosa-massief** (na het Mont Blanc-massief de hoogste berggroep van de Alpen en Europa), het bergmassief van de **Monviso** en de **Gran Paradiso**.

Een ander typisch Piemontees panorama is het kronkelende landschap van heuvels bedekt met wijngaarden en bezaaid met middeleeuwse stadjes, torens en kastelen. De heuvelachtige gebieden van **Langhe**, **Roero** en **Monferrato** bestrijken één derde van de regio. Deze liggen weggestopt tussen de maritieme Alpen en de Ligurische Apennijnen ten zuiden van Piemonte. De afbeelding hieronder geeft het typische, heuvelachtige Piemontese landschap weer.

Een derde typisch landschap is de waterrijke vlaktes tussen Novara en Vercelli die voornamelijk gewijd zijn aan Europa's grootste rijstvelden.

2. Rivieren en meren

De Po rivier, de langste rivier in Italië (652 kilometer) en bovendien de rivier met de hoogste stroming, ontspringt vanaf de hellingen van de Monviso en stroomt door Piemonte. Zoals in vele gebieden speelt deze rivier een belangrijke rol in de wijnbouw van Piemonte.

Er zijn honderden kleine bergmeren in Piemonte, evenals belangrijke meren zoals het Lago Maggiore en het Lago d'Orta.

3. Geschiedenis

Net zoals veel andere delen van Europa behoorde Piëmonte vroeger tot het grondgebied van de Kelten, die later door de Romeinen verdreven werden.

Uiteraard was er toen reeds wijnbouw, maar het is niet zeker of nebbiolo – die vandaag de meest gekende druif is - 2000 jaar geleden ook al de scepter zwaaide. Pas in 1303 werd deze druif immers voor het eerst uitdrukkelijk vermeld in geschriften.

In de 16de eeuw al maakten specialisten de eerste kaarten van de wijngaarden in de Langheheuvels, met aanduiding van de verschillende wijngaarden door plaatsnamen, de zogeheten cru's of vigna's. In veel gevallen zijn de toen gekozen topografische benamingen trouwens blijven bestaan tot de 20ste eeuw.

De provinciale autoriteit van Cuneo liet in 1903 de eerste overzichtelijke 'Carta Vinicola' optekenen, met aanwijzing van alle herkomstbenamingen van de wijnen. Dit revolutionaire project werd helaas nooit officieel geïmplementeerd. In 1909 legde het agrarisch comité van Alba duidelijke - maar nog niet heel gedetailleerde - grenzen vast voor de herkomstbenaming Barolo. Van een echte appellatie of Denominazione d'Origine Controllata was toen echter nog geen sprake.

Hoewel er verschillende initiatieven waren om de regiospecifieke rassen en wijnstijlen te erkennen, duurde het uiteindelijk nog tot 1966 vooraleer de Barolo- en Barbarescowijnen een officiële DOC-erkenning kregen bij presidentieel besluit.

Veertien jaar later, in 1980, kregen deze twee herkomstbenamingen de hoogste erkenning, een DOCG-status.

4. Klimaat

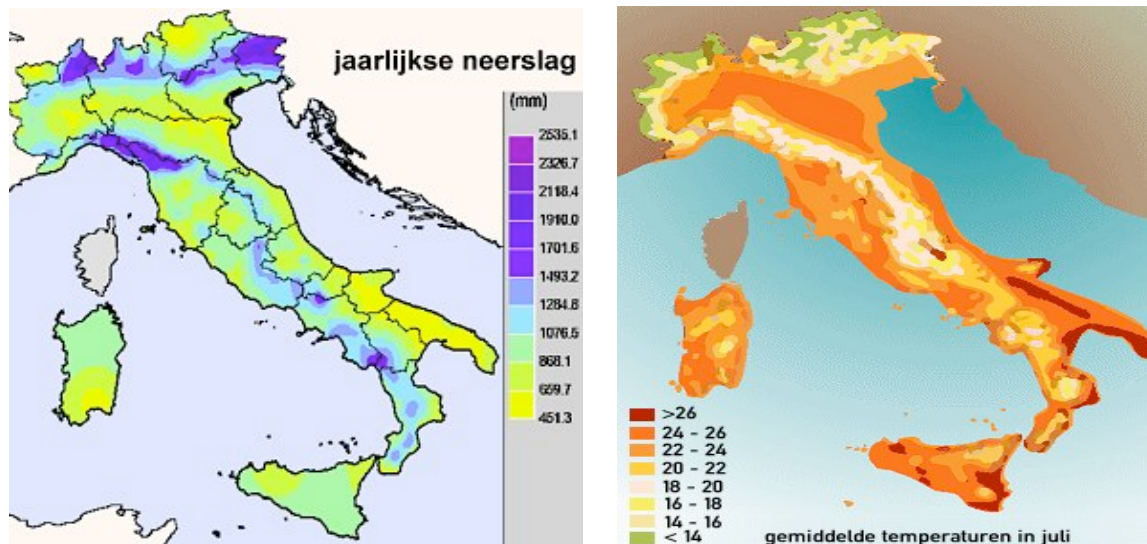
Als je ziet hoe langgerekt Italië is en hoe verschillend het landschap, dan kan je je voorstellen dat er geen sprake is van een uniform klimaat in Italië. Een redelijk groot deel van Italië heeft een vrij warm en aangenaam klimaat, dat officieel aangeduid wordt als een mediterraan klimaat (type Csa volgens de klimaatclassificatie van Köppen).

In het noordelijke deel van Italië is er echter sprake van een aantal andere klimaatsoorten. Deze lopen uiteen van de relatief milde zeeklimaten (warm en gematigd zeeklimaat) tot aan een hooggebergteklimaat op de hoogste pieken van de bergen.

Voor Piemonte wordt het klimaat grotendeels bepaald door de Alpen, Apennijnen en de Po en Tanaro rivier. Hier spreekt men van een continentaal klimaat en is gekenmerkt door korte droge zomers, vaak nevelige herfst en koude winters.

De Alpen zijn zeer belangrijk voor het klimaat van Italië en bepalen ook deels het klimaat van Piemonte. Het gebergte dient als schild tegen de koude winden uit het noorden. Wanneer deze luchtstromingen toch de Alpen overschrijden, ontstaat er vaak een zeer krachtige, droge, maar vooral warme wind. Ook het Lago Maggiore – het grootste meer van Piemonte – heeft een invloed op het klimaat door de opslagen warmte en de winter af te staan en in de zomer voor de nodige verkoeling te zorgen.

Qua neerslag heeft men in de maanden juni tot en met september een gemiddelde tussen 30 en 60 millimeter neerslag. Als we dit vergelijken met Dijon zit deze regio met een gemiddelde van 60 tot 100mm. Ook het gebied van de Côtes du Rhone – die ongeveer op dezelfde breedtegraad ligt – heeft men eenzelfde gemiddelde.

Samen met het naburige Frankrijk en Lombardije liggen de belangrijkste wijngebieden tussen de 30° en 50° breedtegraad en gekenmerkt door een gematigd klimaat, waarbij de gebieden die het best geschikt zijn voor wijnbouw worden doorkruist door de 45° breedtegraad. Gezien Piemonte tussen de 44° en 46° breedtegraad ligt heeft het alvast de ideale omstandigheden om kwaliteitswijnen te produceren.

Uit onderstaande tabellen kan men cijfermatig het continentale klimaat afleiden: warm in de zomer in de vlaktes, koude winters maar zonder excessen. De neerslag concentreert zich vooral in de lente en herfst.

Tabel Turijn	<i>jan</i>	<i>feb</i>	<i>maa</i>	<i>apr</i>	<i>mei</i>	<i>jun</i>
Max. temperatuur	6	8	13	17	21	25
Min. temperatuur	-3	-1	2	6	10	14
Neerslag in mm	41	53	77	104	120	98
Dagen met neerslag	5	6	7	9	11	9
Uren zon	112	118	158	180	195	219

Tabel Turijn	<i>jul</i>	<i>aug</i>	<i>sep</i>	<i>okt</i>	<i>nov</i>	<i>dec</i>
Max. temperatuur	28	27	23	17	11	7
Min. temperatuur	16	16	13	7	2	-2
Neerslag in mm	67	80	70	89	76	42
Dagen met neerslag	6	8	6	6	7	5
Uren zon	260	223	168	143	105	109

Ondanks het feit dat Piemonte qua breedtegraad ter hoogte ligt van de Côtes du Rhone – gekenmerkt word door een Mediterraan klimaat - heeft het ongeveer 50% minder zonne-uren en leunt het eerder aan bij de klimaatkenmerken van de Bourgognestreek.

Tabel Avignon	<i>jul</i>	<i>aug</i>	<i>sep</i>	<i>okt</i>	<i>nov</i>	<i>dec</i>
Max. temperatuur	30	29	25	20	14	11
Min. temperatuur	18	17	15	11	6	3
Neerslag in mm	25	52	67	132	69	64
Dagen met neerslag	5	6	7	9	9	9
Uren zon	354	315	237	187	144	133

Tabel Dijon

	<i>jul</i>	<i>aug</i>	<i>sep</i>	<i>okt</i>	<i>nov</i>	<i>dec</i>
Max. temperatuur	25	25	21	16	9	5
Min. temperatuur	14	14	11	7	3	-0
Neerslag in mm	51	65	67	58	64	62
Dagen met neerslag	11	13	11	11	15	15
Uren zon	266	229	194	121	68	54

5. Regionale wijnkarakteristieken

Piemonte is een van de belangrijkste economische gebieden van Italië. Veel bedrijvigheid, een rijke cultuur, een lange geschiedenis, gastronomisch en bekend om zijn wijnen. Samen met Toscane is het de meest befaamde wijnstreek van Italië en de belangrijkste wijngaard in het noordwesten van Italië.

Nochtans zijn de natuurlijke omstandigheden voor wijnbouw in Piemonte niet ideaal, maar toch worden hier veel grote wijnen gemaakt. Het gebied ligt als een soort amfiteater tussen de uitlopers van de Alpen, de Povlakte en de Apennijnen, en desondanks Piemonte qua oppervlakte slechts het vijfde wijngewest van Italië is, heeft het wel het hoogste aantal wijnen met een DOC en een DOCG herkomstbenaming.

Alle wijngaarden samen beslagen een oppervlakte van 57.000 hectare, goed voor jaarlijkse gemiddelde opbrengst van 3,4 miljoen hectoliter. Rode wijnen nemen hiervan 70% voor hun rekening.

Dat Piemonte wijnen ook in andere markten aan een opmars bezig zijn bewijzen de export statistieken. Italië exporteerde in 2015 ongeveer 20.000.000 hectoliter. Van dit totaal neemt Piemonte 18% voor zijn rekening, na Veneto die de grootste is met 34%.

Sinds 2010 is de export van Piemonte wijnen tot 2015 met bijna 25% gestegen wat ook duidt op een steeds grotere appreciatie in de buitenlandse markten.

België importeerde in 2012 bij benadering 313.000 hectoliter Italiaanse wijn, en zet ons land daarmee op de 12° plaats wereldwijd. Van de totale export van Piemonte wijnen neemt België 2% voor zijn rekening.

Geografisch kunnen we Piemonte indelen in twee grote wijngebieden. We hebben het zuidoosten, ten zuiden van de Po, met de twee grote regio's Langhe/Roero en Monferrato. Hier vinden we de Barolo en Barbaresco. Het andere grote wijngebied ligt op de uitlopers van de Alpen, ten westen en ten noorden van Turijn. De wijnen uit deze laatste regio's zijn minder bekend, maar absoluut niet minderwaardig.

Cru's

Recent heeft Piemonte voor wat men in Frankrijk 'cru' noemt ook een classificatiesysteem. Voordien kon men dit bestempelen als een eerder een ongeregelde aangelegenheid. Er was geen geldig of officieel certificatieproces die specificeert onder welke condities de wijnbouwer de naam van een specifieke wijngaard op het etiket kan vermelden. Dit had als gevolg dat er in de laatste decennia enkele geografische inconsistenties zijn ontstaan.

Er is al lang discussie over de zogenaamde 'sub-zones', maar deze kunnen alleen worden aanvaard door het Ministerie van Landbouw indien het een bepaalde grootte heeft, men weet van welke producenten het eigendom is, en dat de zone in kwestie aparte karakteristieken bezit in vergelijking met de omgeving. Het belang van het type bodem, of het feit dat een wijngaard op het zuiden of het noorden ligt is altijd van groot belang geweest bij het overwegen op welke heuvel men de wijnbouw ging ontwikkelen, en is dan vaak gelinkt aan de naamgeving van een betreffende wijn.

Om verschillende redenen, zowel historische, politieke en geografische, is het nooit mogelijk gebleken om deze verschillen te bepalen op basis van het Franse 'cru' systeem.

De extra geografische definities worden al lange tijd vermeld op de etiketten, maar het ontbrak echter aan een systeem om de exploitatie van het gebruik - of misbruik - ervan te voorkomen. Deze toestand noopte het Ministerie van Landbouw (via het ICQ Institute for Quality Control) een verzoek in te dienen die de exacte positie van deze zones - met metingen van de grenzen en het aantal hectaren die betrokken zijn - op te lijsten. Op deze manier zou de productie afkomstig van deze gebieden traceerbaar zijn. Deze gigantische taak werd uitgevoerd door het Consortium van Alba samen met de lokale gemeenten en de provincie Cuneo.

Deze oplijsting kreeg de naam 'Menzione Geografica Aggiuntiva' (of MeGa) en bood een oplossing voor dit probleem door een officiële definitie te geven aan de wijngaarden. De MeGa legt de grenzen vast van de Barolo en Barbaresco wijngaarden en bevat voorschriften zoals het aantal toegelaten wijnbouwers, alcoholgradatie enz. Deze van Barbaresco werden geregulariseerd in 2007 en de wijngaarden van Barolo in 2010.

De meest bekende specifieke 'terroir' benamingen zijn **Brunate**, **Cerequio** en **Cannubi** voor Barolo, en **Rabajà**, **Asili** and **Sori San Lorenzo** in Barbaresco.

Een 'Sori' betekent in het dialect 'zonnige plaats' en indiceert een wijngaard waar de sneeuw het eerst smelt, dus excellente blootstelling aan de zon en ideaal geschikt voor de nebbiolo druif. Traditioneel werd 'sori' enkel gebruikt binnen de Dolcetto herkomstbenamingen.

Om de consument een duidelijk beeld te geven heeft men hiervoor zelfs een app ontwikkeld.

Afbeelding: screenshot van de MeGa app voor Barolo

Kwaliteitslabel

DOC en DOCG zijn twee herkomstbenamingen die duiden op kwaliteitswijn waarvoor de procedure voor de erkenning is gewijzigd sinds 2009. Men kent vanaf dan twee etappes:

- nationale erkenning
- erkenning door de Europese Gemeenschap

De finale goedkeuring is dus niet langer enkel op national vlak. Vooraleer men een DOCG status kan toekennen moet deze minimal tien jaar geproduceerd zijn in een gedemarkeerd of DOC gebied. Ter informatie de lijst met de bekendste DOCG herkomstbenamingen:

- Alta Langa
- Asti or Moscato d'Asti or Asti Spumante
- Barbaresco
- Barbera d'Asti
- Barbera del Monferrato
- Barolo
- Brachetto d'Acqui or Acqui
- Dogliani
- Dolcetto di Diano d'Alba or Diano d'Alba
- Dolcetto di Ovada Superiore or Ovada
- Erbaluce di Caluso or Caluso
- Gattinara
- Gavi or Cortese di Gavi

- Ghemme
- Roero
- Ruchè di Castagnole Monferrato

Deze lijst geeft een duidelijke indicatie dat buiten Barolo nog tal van appellaties kwaliteitswijnen verbouwen.

Druivenrassen

6. Algemeen

Volgens één van de meest recentste studies groeien er ongeveer 1400 druivenrassen in Italië, verdeeld over internationale en autochtone rassen.

Eerder ongewoon voor Italië is Piemonte een wijnregio waar de verscheidenheid aan autochtone druivenrassen op het voorplan staat.

De lijst hieronder omvat de druivenrassen die prominent aanwezig zijn in Piemonte. Van de vetgedrukte gaan we in het volgende hoofdstuk de ampelografie verder beschrijven:

- **Albarossa**
- **Arneis**
- **Barbera**
- **Barbera Bianca**
- Bonarda
- **Brachetto**
- Chardonnay
- **Cortese**
- Croatina
- **Dolcetto**
- **Erbaluce**
- **Favorita**
- **Freisa**
- Grignolino
- Malvasia Nera
- **Moscato**
- **Nascetta**
- **Nebbiolo**
- **Neretta Cuneese**
- **Ruchè**
- **Timorasso**
- Uva Rara
- Vespolina

Nebbiolo, barbera en dolcetto zijn de druiven die de het merendeel van de rode wijnen in de regio voortbrengen. Doch zijn er hiernaast nog lokale rariteiten zoals brachetto, freisa, grignolino en ruché.

Piemonte is ook de bakermat van verschillende lokale witte druiven waarvan de cortese, arneis en favorita heeft meest aangeplant zijn. Volgende illustratie geeft het percentage aanplant weer per druivenras: